

Grans noms de la literatura clàssica

Matedepera, setembre 2009
Maria.Paredes@uab.cat

VIRGILI I L'ÈPICA ROMANA

Carmine hexametro divinarum rerum et heroicarum humanarumque comprehensio.
Suet. *Poet.* p. 17 ed. Reifferscheid

*Tu regere imperio populos, Romane, memento;
hae tibi erunt artes: pacisque imponere morem,
parcere subiectis, et debellare superbos.*
Verg. *Aen.* VI, 851-853

"Tu, romà, recorda't de governar els pobles amb el teu imperi,
d'imposar lleis per a la pau, de perdonar els vençuts,
de debellar els superbiosos. Vet aquí les teves úniques arts."
Trad. M. Dolç

BIBLIOGRAFIA

a) Selecció d'edicions i traduccions

P. Vergili Maronis opera. Ed. R.A.Mynors. Oxford Clásical Texts, 1986 (9ª ed.)

VIRGILI, *Eneida.* Trad. de Joan Bellés, Barcelona: Empúries, 2006.

VIRGILI, *Eneida.*(vols. I,II,III i IV) Intod. trad. en prosa i notes de Miquel Dolç, Barcelona : Fundació Bernat Metge (1972-1978).

VIRGILI, *Eneida.* Introd. trad. en vers i notes de Miquel Dolç, Barcelona : Alpha, 1958.

VIRGILI, *Eneida.*(vols. I i II) Trad. Llorenç Riber, Barcelona : Editorial catalana, 1917.

VIRGILIO, *Eneida.* Introd. José Luis Vidal. Trad. i notes Javier Echave Sustaeta, Barcelona: RBA libros, 2008.

VIRGILIO, *Eneida,* Trad. Rafael Fontán. Madrid: Alianza, 2005.

VIRGILIO, *Eneida.* Introd. Vicente Cristóbal. Trad. i notes Javier Echave Sustaeta, Madrid : Gredos, 1992.

VIRGILIO, *Eneida.* Introd. José C. Fernandez Corte, trad. Aurelio Espinosa Pólit, Madrid: Cátedra, 1991 (2ª ed.)

VIRGILIO, *Eneida.* Introd. Virgilio Bejarano, trad. Gregorio Hernandez de Velasco, 1555. Barcelona: Planeta, 1986 (2ª ed.).

VIRGILIO, *Eneida.* Introd. i trad. Dulce Estefanía, Barcelona : Bruguera, 1982 (8ª ed.)

VIRGILIO, *Eneida.* Trad. Lorenzo Riber, revisada por Ángel Sierra, Madrid : Aguilar, 1988.

[**http://es.wikisource.org/wiki/Eneida_\(Ochoa\)**](http://es.wikisource.org/wiki/Eneida_(Ochoa))

b) Selecció d'estudis i monografies

BIVILLE, F ; DANGEL, J. ; VIDEAU, A. ; BARATIN, M., "L'écriture épique latine: propositions pour une lecture stylistique", *Euphrosyne*, 25 (1997), p. 389-414.

ALBRECHT, M. VON, *Roman Epic. An Interpretative Introduction*, Leiden, 1999.

CAIRNS, F., *Vergil's Augustan Epic*, Cambridge, 1989.

CRISTOBAL, V., *Virgilio*, Madrid, 1999.

Enciclopedia Virgiliana. Roma: Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 1990.

FLORES SANTAMARIA, P., "La épica", *Estudios clásicos*, 22 (1978), p. 261-268.

GALINNSKY, G.K., "Vergil's Romanitas and his Adaptation of greek Heroes", *ANRW*, II, 31.2, p. 985-1010.

HORSFALL, N. (ed.), *A Companion to the Study of Vergil*, Leiden, 1995.

POCIÑA, A., "Comienzos de la poesía latina, la épica", *Estudios de Filología Latina*, Granada, 1980, p. 165-180.

PUTNAM, M.C., *Virgil's Aeneid. Interpretation and Influence*, Chapel Hill-Londres, 1995.

SÁNCHEZ SALOR, E., "Épica", dins C. Codoñer (ed.), *Géneros literarios latinos*, Salamanca, 1987, p. 213-231.

[**http://www.xtec.cat/~sgiralt/labyrinthus/roma/litterae/vergilius.htm**](http://www.xtec.cat/~sgiralt/labyrinthus/roma/litterae/vergilius.htm)

The Vergil project

[**http://vergil.classics.upenn.edu/**](http://vergil.classics.upenn.edu/)

Some Virgilian Sites on Maecenas

[**http://wings.buffalo.edu/AandL/Maecenas/virgil.html**](http://wings.buffalo.edu/AandL/Maecenas/virgil.html)

[**http://virgil.org/**](http://virgil.org/)

A bibliographic Guide to Vergil's Aeneid

[**http://www.vroma.org/~bmcmanus/werner_vergil.html**](http://www.vroma.org/~bmcmanus/werner_vergil.html)

L'Énéide aux images

[**http://www.ac-nancy-metz.fr/enseign/lettres/languesanciennes/textes/virgile/didon.htm**](http://www.ac-nancy-metz.fr/enseign/lettres/languesanciennes/textes/virgile/didon.htm)

L'Eneida a la xarxa

[**http://www.xtec.es/~mespuna/troia/html/eneida/eneixar.htm**](http://www.xtec.es/~mespuna/troia/html/eneida/eneixar.htm)

NÒTULES SOBRE VIRGILI I LA POESIA ÈPICA ROMANA

(Resum esquemàtic dels punts tractats a les sessions dels dies 3 i 4)

ESQUEMA GENERAL

- 1. Elements definitoris: epopeia i èpica
- 2. Èpica romana: trets distintius
- 3. Evolució del gènere a Roma
- 4. Visió panoràmica
  - 4.1. Elements èpics en l'època preliterària
  - 4.2. Èpica arcaica (segles III-I a.C.)
    - 4.2.1. Èpica satúrnica (LIVI ANDRÒNIC, NEVI)
    - 4.2.2. Èpica hexamètrica (ENNI)
  - 4.3. Èpica menor neotèrica: CATUL
  - 4.4. Èpica augústea: VIRGILI I OVIDI
  - 4.5. Èpica postclàssica: LUCÀ, SILI ITÀLIC, VALERI FLAC, PAPINI ESTACI, CLAUDI CLAUDIÀ.

1. Elements definitoris

Definició aristotèlica:

- L'epopeia va avançar paral·lelament amb la tragèdia mentre fou *mimesi de gent noble*, amb argument i ritme, però es diferencia d'aquesta en que té ritme únic i és una narració, i també en l'extensió: mentre que la tragèdia es desenvolupa en un sol trajecte, l'epopeia és ilimitada en el temps. (Poètica 1449b)
  - A més, convé que l'epopeia tingui les mateixes espècies que la tragèdia: simple o complexa, de caràcter o patètica. També en les parts: peripècies, reconeixement, deigràcies. A més, és necessari que sigui bella en pensaments i elocució. En quant al metre, és l'heroic (hexàmetre dactílic). Si algú composés una mimesi narrativa en un altre metre o en una barreja, mostraria que és inadequat... Si a la tragèdia es tracta el meravellós, en l'epopeia allò que és irracional, el meravellós... i el meravellós és agradable.
  - Epopeia i poema èpic: de l'oralitat a l'escriptura. (1459b-1460a)
  - Έπος: paraula, conte, hexàmetre
  - Definició de Diomedes: Èpica: "Gènere literari que abarca accions divines, heroïques i humanes".
- TOPOI:
- Lluites individuals i combats d'herois.
  - Catàlegs de diversa mena (de pobles en un front comú)
  - Les *aristies* o descripcions d'un heroi concret
  - Sacrificis rituals, descripció d'armament, la descripció de la nit i de l'alba, d'espais idíllics, d'obres d'art (arquitectòniques, pictòriques, escultòriques).

2. Trets distintius

- Punt de vista subjectiu i partidista, contrari a l'"objectivista" de la grega.
- Relació entre la *mitologització* dels fets i la *historicitat*.
- El poeta llatí s'introdueix en la narració.
- Introducció de continguts ideològics.
- Perfil psicològic de personatges i situacions.

3. Evolució del gènere

- Hi ha una oscil·lació entre els models canònics i altres, més heterodoxos.
- Els forts lligams amb la tradició.
- Lucà, transgressor, crea un contra-model
- La poesia èpica : culminació del *cursus honorum* poètic.
Mantua me genuit/Calabria me rapuere/nunc me tenet Parthenope /cecini pascua, rura, duces. (epitafi de Virgili)
- Èpica: poesia major.

4. Èpica anterior a Virgili

- Elements èpics en l'època preliterària.
  - *Carmina conuiuialia*
  - *Neniae*
  - *Elogia* o inscripcions funeràries.
  - *Carmina Latina epigraphica*
- Èpica arcaica (s.III-I a.C.)
  - LIVI ANDRÒNIC: (284-204 a.C)
Amb la seva traducció de l'odissea fa entrar l'èpica homèrica en la literatura llatina.
Virum mihi, camena,/ insece versutum.
"Parla'm, Musa, sobre l'home astut".
  - GNEU NEVI (270-190 a.C.).Escriu el *Bellum Poenicum*, la primera epopeia romana independent (no traducció).
  - ENNI. Els *Annales* són (169 a.C.) Primer poema èpic romà escrit en hexàmetres. L'epitafi d'Enni (Cic. Tusc I, 34)
Aspicite, o cives, senis Enni imaginis formam:
Hic, vestrum panxit maxima facta patrum.
"Vegeu, ciutadans, els trets del regal del vell Enni, que cantà les gestes dels nostres pares.
- Èpica menor neotèrica
  - Ciceró (*Ad Atticum* 7,2) i els *poetae noui*.
  - Com Calímac (s.III a.C.) eleven la total elaboració formal de l'obra d'art a la categoria de principi suprem.
  - Refusen el gran poema èpic i propaguen les formes èpiques menors: els epilis.
  - S'aparten de la gran epopeia patriòtica d'arrel enniàna (en la forma i en el contingut), substituint el patriotisme per l'erotisme mitològic.
  - L'únic epilio que ens ha pervingut complet és el de Catul (*Carmina* 64) "Les noces de Tetis i Peleu".

VIRGILI I L'ENEIDA

■ El context: el Segle d'August.

August, amb destresa política i militar, va pacificar i sotmetre a l'Imperi romà noves colònies i establí un nou règim polític: el Principat. Però no fou només per això que es denominaria "Segle d'Or" al seu regnat; la cultura florí espectacularment, produint obres com l'*Eneida* de Virgili, les *Odes* d'Horaci, les *Metamorfosis* d'Ovidi. L'expressió artística experimenta una renovació i un impuls absolut: Roma recupera el lligam amb les antigues tradicions i amb la Grècia clàssica.

■ Virgili (70-19 a.C.), *altissimo poeta*.

Publi Virgili Maró (70-19 a.C.) redactà *l'Eneida* entre els anys 29 i 19 a.C., després d'haver escrit les *Bucòliques* i les *Geòrgiques*. Visqué activament les Guerres Civils, la restauració de la unitat imperial i la pau, obra d'August, que ell repetidament lloa amb estusisme com alba d'una nova època, clau en la història de Roma

■ *L'Eneida*

■ Objectiu

En un principi, volgué escriure una epopeia panegírica sobre August i els successos de l'època, però ben aviat decidí escriure un gran poema èpic nacional a l'estil homèric. Havia de superar Homer: la narració dels viatges d'Enees i la descripció de les lluites i la conquesta del Laci havia de repetir, millor, superar, la *Ilíada* i *l'Odissea*. Havia de superar Enni: en qualitat d'epopeia nacional romana, per la qual cosa no es podia limitar a fabular els anys remots: havia d'incloure tota la història romana.

■ Fonts, temes, estructura

L'Eneida posseeix una clara estructura simètrica.

1) A la primera part (viatges) segueix, ascendent, la segona part iliàdica, com a *maius opus* (7, 45). Ambdues parts estan ensamblades (la fi dels viatges no es produeix fins el 36 del VII). Les dues parts tenen un element subjacent que les uneix: el tema de l'ira de Juno (Judici de Paris): paral·lelament l'argument d'ambdues parts es desencadena per les intervencions hostils de Juno:

- a) La tempesta marina (I, 34 i ss) i el desencadenament de la guerra del Laci (VII, 286 i ss)
- b) L'escena de Júpiter i Venus del llibre (I, 223-296) es correspon amb el final del XII (791-842) en què ella renuncia a l'ira.

2) En la **primera meitat**, els llibres I al VI i els V i VI constitueixen dos grups diferenciats:

a) I-IV: Integren un context unitari i coherent d'acció. Aquests són els reversos de l'ira de Juno:

I: Enees i els seus companys són arrossegats fins a Àfrica en un viatge marítim de Sicília a Itàlia, per culpa de la tempesta provocada per Juno i són acollits a Cartago per Dido. Aquesta desviació arriba al final en el llibre IV.

IV: una continuació accentuada en l'extrem apartant d'Enees en llur missió en braços de Dido. Aquesta complicació provocada per Juno es resolta per Júpiter: Enees abandona Cartago acompanyat per la maledicció de Dido, que es suïcida.

Aquests dos llibres (I, IV) són el marc de les narracions en primera persona d'Enees durant el banquet de Cartago (llibres II i III); en ells s'intercalen els esdeveniments anteriors al llibre I.

II: Enees narra la caiguda de Troia i exposa la missió que li fou encomanada enmig de la catàstrofe (cerca de la nova llar per als déus troians)

III: Enees narra el viatge Troia-Sicília. Amb progressió de profecies i revelacions. El guia espiritual d'Enees és Anquises, el seu pare. La mort d'Anquises poc abans d'arribar a Sicília fa que Enees es desvii i vagi a Cartago.

b) V-VI. En correspondència, el retorn d'Enees o llur missió és encarnat per Anquises.

V: Enees i els seus companys desembarquen de nou a Sicília el dia de l'aniversari de la mort d'Anquises. Els rituals funeraris i els jocs restableixen el contacte amb el mort, que ajuda al seu fill, ja que amb motiu de l'incendi de les naus provocat per Juno, l'esperit d'Anquises s'apareix en somnis a Enees i li indica que vagi a visitar-lo a l'Avern sota el guiatge de la Sibila de Cumes.

VI: Camí del passat envers el futur. En la primera part del viatge, Enees es retroba amb el propi passat: els companys morts durant el viatge, Dido, un parent assassinat en l'assalt a Troia... i els deixa enrera. A partir de la trobada amb Anquises, veu els herois de la futura Roma: és una iniciació ritual d'Enees: Anquises és el profeta sagrat, Enees pot encaminar-se confortat interiorment cap a la presa del Laci.

En la **segona meitat**, en relació amb la simetria de la primera, els llibres VII i VIII estan precedits temàticament pels IX-XII. En els VII-VIII –llibres "nacionals"– es descriu l'eclosió de la guerra i els preparatius militars, en els IX-XIII, les accions bèliques.

a) VII: Després de l'inici de les hostilitats, Enees i els seus companys es veuen amenaçats progressivament, fins a la culminació: el catàleg de pobles itàlics que lluitaven contra ells. (llibre més itàlic)

VIII: En les terres de la futura Roma, Enees, amb l'ajut d'Evandre, rei d'Arcàdia i dels etruscs, aliats. Enees troba ajut humà. Al final, s'hi afegirà la divina quan Venus li lliuri les armes que li ha fabricat Hefest.

En el llibre VII s'invoca l'antiga Itàlia (sobretot el vell Laci: ordre polític, costums religioses, tribus). El VIII és el romà per excel·lència. En la visita d'Enees a Evandre, s'hi descriuen els futurs llocs de la ciutat de Roma i en l'escut, tota la història de Roma: de Ròmul a August.

b) Llibres IX-XII: la guerra. La descripció de la guerra s'estructura en dues batalles dobles en els llibres IX-X i XI-XII.

-La primera batalla: davant del campament d'Enees i els seus, a la desembocadura del Tíber. En el llibre IX s'explica l'assalt del campament per part dels llatins durant la visita d'Enees a Evandre. En el X, l'alliberament dels assetjats per tropes arcàdies i etrusques sota el comandament d'Enees.

-La segona batalla, davant de la ciutat del rei Llatí. La batalla decisiva del XII lliga amb un atac de tropes a cavall (XI) en el qual perden els llatins. Enees, només prendrà part en la segona de les batalles i acaba derrotant els més ferotges enemics: al final del X, a Mezenci; al final del XII, a Troia. Enmig de la mort dels dos guerrers, Virgili intercala la mort de l'amazona Camil·la, reina dels volsco (descrita segons el model de Penthesilea).

-Els finals del primer i darrer llibre de batalles estan lligats per un contrast: al final del llibre IX, Turn, que ha entrat al campament d'Enees, se salva tirant-se al Tíber. I al final del llibre XII, Turn morirà a mans d'Enees.

■ Elements narratius i d'estil

1. Virgili aconsegueix que l'amalgama de fonts i models de què parteix s'unifiquin a partir de la seva peculiar narrativa, al servei de l'ètica, el dramatisme i la vivificació pel subjektivisme.
2. Els personatges, els esdeveniments, apunten sempre, simbòlicament, a les forces espirituals i morals que el mouen.
3. Virgili exposa en escenes àmplies, enllaçades per breus transicions i configurades literàriament a partir del clímax i el canvi sobtat, amb culminació d'escenes patètiques i emocionants.
4. Els discursos són com monòlegs, estan perfectament estructurats.

5. La narració és sacrificada per la càrrega subjectiva, per l'emoció que és transmet amb l'ús enfàtic d'atributs i imatges.

■ Èpopeia homèrica *versus* èpica virgiliana

1. En la disposició de continguts, la segona part de l'Eneida ha estat configurada com una representació de la Guerra de Troia, però a l'inversa: Turn és descendent d'immigrants argius (versus el troià Paris, que roba una grega a Menelau) Els motius de l'enemistat entre Turn i Enees són: La promesa de Lavínia a Enees per part de Llatí i la mort de Pallant, amic d'Enees, a mans de Turn (llibre X)
2. La guerra ha de ser decidida per un combat singular (Enees-Turn) com a la Ilíada III, 4 (Menelau-Paris). El duel Enees-Turn està fet a imitació del duel Aquil·les-Hèctor

■ Aportació virgiliana a l'èpica

1. Virgili aconsegueix que l'amalgama de fonts i models de què parteix s'unifiquin a partir de la seva peculiar narrativa, al servei de l'ètica, el dramatisme i la vivificació.
2. Els personatges, els esdeveniments, apunten sempre, simbòlicament, a les forces espirituals i morals que el mouen.
3. Virgili exposa en escenes àmplies, enllaçades per breus transicions i configurades literàriament a partir del clímax i el canvi sobtat, amb culminació d'escenes patètiques i emocionants.
4. Els discursos són com monòlegs, estan perfectament estructurats.
5. La narració és sacrificada per la càrrega subjectiva, per l'emoció que és transmet amb l'ús enfàtic d'atributs i imatges.
6. La integració èpica, el principal objectiu de Virgili, està resolta a través de la integració d'Enees (a través de profecies, interpretacions anticipades) en relació directa i permanent amb el futur de Roma i llur grandesa; i de passada aconsegueix el propòsit originari: la glorificació d'August. August és, a l'Eneida, el consumidor de la història romana, iniciada amb la fugida d'Enees d'una Troia en flames.